

آموزش علم اطلاعات در ایران و دانشگاه‌های برتر جهان: یک تطبیق سه‌بعدی

ابوالفضل اسدینیا، استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران.

asadnia@uk.ac.ir

مهرداد چشمه سهرابی، استاد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

mo.sohrabi@edu.ui.ac.ir

مقدمه: در طول یک قرن گذشته برنامه‌های درسی مدارس علم اطلاعات متناسب با شرایط محیطی، فناورانه و درخواست‌های شغلی چندین بار تغییر کرده است. بیشترین تغییر در برنامه درسی از زمانی شروع شد که موج جدید تغییر نام رشته و گروه‌ها و مجلات آن از «علم کتابخانه» به «علم اطلاعات» در سراسر دنیا پدید آمد. با توجه به اینکه برنامه‌های درسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی اخیراً مورد بازنگری قرار گرفته، بررسی و مقایسه تغییرات انجام شده با برنامه‌ها و سرفصل‌های موجود در دانشگاه‌های برتر جهان در این رشته، می‌تواند نیم‌رخ‌های از میزان شباهت و افتراق دروس ارائه شده در ایران و دانشگاه‌های برتر را نشان دهد. چنین مقایسه‌ای به ما این امکان را می‌دهد تا آگاه شویم دانشجویان این رشته در ایران چه میزان هماهنگی با دانش جهانی و به‌روز این رشته در دانشگاه‌های برتر هستند.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر کیفی از نوع تطبیقی و از نظر هدف کاربردی است. از آنجا که هدف مطالعه حاضر بررسی و مقایسه برنامه‌های درسی دانشگاه‌های پیشرو در حوزه علم اطلاعات با برنامه‌های درسی ایران بود، ۲۰ دانشگاه برتر نظام رتبه‌بندی شانگهای در زمینه موضوعی علم اطلاعات و کتابخانه در سال ۲۰۲۴ به‌عنوان نمونه مورد بررسی انتخاب شدند. سپس برنامه‌ها، سرفصل‌ها و گرایش‌های رشته علم اطلاعات ارائه شده در این دانشگاه‌ها استخراج و با آخرین برنامه‌ها، سرفصل‌ها و گرایش‌هایی رشته علم اطلاعات در ۲۱ دانشگاه ایران (بارگذاری شده تا تیرماه ۱۴۰۵ در وب‌سایت عتف) مورد مطالعه و بررسی قرار گرفتند. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌های اطلاعاتی بودند و جهت گردآوری اطلاعات با مراجعه به سایت هر دانشگاه برنامه‌های درسی، سرفصل‌ها و گرایش‌های رشته علم اطلاعات در مقاطع تحصیلات تکمیلی استخراج شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از الگوی پردی که شامل چهار مرحله (۱ توصیف، ۲ تفسیر، ۳ همجواری، و ۴ مقایسه است، استفاده شد. بر اساس این الگو، ابتدا اطلاعات مورد نیاز درباره برنامه‌ها، سرفصل‌ها و گرایش‌های علم اطلاعات و همچنین جایگاه این رشته در دانشگاه‌های مورد بررسی از سایت هر دانشگاه جمع‌آوری و سپس اطلاعات جمع‌آوری شده به‌طور دقیق مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌های اصلی: یافته‌ها نابرابری‌های قابل توجهی بین مدل ایرانی و جهانی را آشکار می‌سازد. از نظر جایگاه سازمانی، رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران عمدتاً در دانشکده‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی مستقر است، در حالی که در دانشگاه‌های پیشرو جهان، این رشته اغلب در دانشکده‌های مستقل «علوم اطلاعات»، «رایانش» یا «مدیریت» قرار دارد که نشان‌دهنده هویتی مستقل و فنی‌تر است. تحلیل برنامه‌های درسی نشان می‌دهد که اگرچه در برنامه‌های درسی ایرانی دروس فناوری‌محور را گنجانده‌اند، اما این دروس بیشتر نظری بوده و کمتر بر کاربردهای پیشرفته متمرکز هستند. در مقابل، دانشگاه‌های برتر جهانی، دروس گسترده و پروژه‌محوری در حوزه‌هایی مانند علم داده، هوش مصنوعی، یادگیری ماشین، امنیت سایبری و تعامل انسان و رایانه ارائه می‌دهند. در مورد دروس کتابداری، برنامه‌های درسی ایران بر مدیریت سنتی کتابخانه و سازماندهی منابع چاپی و دیجیتال تأکید دارند، در حالی که برنامه‌های جهانی بر سواد اطلاعاتی، خدمات جامعه‌محور و ادغام فناوری‌های جدید تأکید می‌کنند که نقطه افتراق اصلی در گرایش‌های ارائه شده است. برنامه‌های تحصیلات تکمیلی ایران فاقد گرایش‌های مستقل در حوزه‌های نوظهور هستند. در مقابل، دانشگاه‌های برتر جهان طیف

وسیع‌تری از گرایش‌ها از جمله «علم داده»، «تجربه کاربری»، «امنیت سایبری»، «سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی» و «تجارت الکترونیک» را ارائه می‌دهند که اغلب به‌عنوان رشته‌های اصلی مستقل هستند و نه صرفاً دروس اختیاری. برنامه‌های درسی کارشناسی ارشد ایران، بیشتر حول محور کتابخانه و آرشیو است (۵ برنامه درسی از ۷ برنامه)، این در حالی است که تمرکز بیشتر برنامه‌های درسی ارشد در دانشگاه‌های مورد بررسی بر داده-اطلاعات و موضوعات فناوری محور است. گرایش «مدیریت اطلاعات»، گرایش غالب در برنامه‌های کارشناسی ارشد ایران است که در ۱۵ دانشگاه پذیرش دانشجو دارد. قابل ذکر است که «علم‌سنجی» در ایران یک گرایش برجسته است، اما در برنامه‌های دانشگاه‌های مورد بررسی جهان غایب است.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان می‌دهد سیر تکامل گرایش‌ها در دانشگاه‌های جهانی به‌سرعت با پیشرفت‌های فناوری و اقتصاد دیجیتال همسو شده، در حالی که برنامه‌های درسی ایران همراه با جهان، اما با سرعت کمتری تکامل یافته و برخی گرایش‌های سنتی را حفظ و به‌روز کرده است. توصیه‌های کلیدی برای توسعه برنامه‌های درسی در ایران شامل موارد زیر است: (۱) ایجاد دانشکده‌های مستقل علم اطلاعات، (۲) ایجاد گرایش‌های فنی جدید متناسب با نیازهای بازار کار، (۳) بازنگری در سیاست‌گذاری و واگذاری دوره‌های کارشناسی ارشد به دانشگاه‌ها، و (۴) توسعه همکاری‌های بین‌المللی و افزایش تأکید بر مهارت‌های عملی و پروژه‌محور. این پژوهش نقشه راهی برای نوسازی نظام آموزشی رشته علم اطلاعات ایران، به‌منظور انطباق بهتر با استانداردها و نیازهای جهانی معاصر ارائه می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: علم اطلاعات، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، آموزش، برنامه درسی، گرایش‌های علم اطلاعات، آموزش تحصیلات تکمیلی، رتبه‌بندی دانشگاه‌های شانگهای، ایران، دروس فناوری‌محور، دروس کتابخانه‌محور، مدل بردی

Information Science Education in Iran and Top World Universities: A Three-Dimensional Comparison

Abolfazl Asadnia

Ph.D. in Knowledge and information Science

Assistant Professor, Shahid Bahonar University, Kerman, Iran. asadnia@uk.ac.ir

Mehradad Cheshmeh Sohrabi

Ph.D. in Knowledge and information Science

Professor, Isfahan University, Isfahan, Iran. mo.sohrabi@edu.ui.ac.ir

Introduction: Over the past century, the curricula of information science schools have changed several times in response to environmental conditions, technological developments, and job market demands. The most significant change in the curriculum began when a new wave of renaming the discipline, its departments, and its journals from "library science" to "information science" emerged worldwide. Given that the curricula of the field of Information Science and Knowledge Studies have recently been revised, examining and comparing these changes with the programs and syllabi offered at top universities in this field worldwide can provide an indication of the degree of similarity and difference between the courses offered in Iran and those at leading universities. Such a comparison allows us to understand to what extent students in this field in Iran are aligned with global knowledge and the state-of-the-art developments in this discipline at top universities.

Methodology: The present study is qualitative, of a comparative type, and applied in terms of purpose. Since the aim of the study was to examine and compare the curricula of leading universities in the field of information science with those of Iranian universities, 20 top universities from the Shanghai Ranking system in the subject area of Information Science and Library Science in 2024 were selected as the sample. Subsequently, the programs, syllabi, and specializations offered in the field of information science at these universities were extracted and compared with the latest programs, syllabi, and specializations in the field of information science at 21 Iranian universities (uploaded as of July 2026 on the website of the Ministry of Science, Research and Technology's Center for Science and Technology Policy). The data collection tool was information sheets, and to gather the data, the curricula, syllabi, and specializations of the information science field at the graduate levels were extracted by visiting each university's website. For data analysis, Bereday's model

was used, which consists of four stages: 1) description, 2) interpretation, 3) juxtaposition, and 4) comparison. According to this model, the required information regarding the programs, syllabi, and specializations of information science, as well as the status of this field at the universities under study, was first collected from each university's website, and then the collected data were carefully studied and analyzed.

Main findings: The findings reveal significant disparities between the Iranian model and the global one. In terms of organizational status, the field of Information Science and Knowledge Studies in Iran is primarily situated within faculties of Educational Sciences and Psychology, whereas at leading universities worldwide, this discipline is often housed in independent schools of "Information Sciences," "Computing," or "Management," indicating a more independent and technically oriented identity. The analysis of curricula shows that although Iranian curricula include technology-oriented courses, these courses are mostly theoretical and less focused on advanced applications. In contrast, top global universities offer extensive, project-based courses in areas such as data science, artificial intelligence, machine learning, cybersecurity, and human-computer interaction. Regarding library science courses, Iranian curricula emphasize traditional library management and the organization of print and digital resources, whereas global programs emphasize information literacy, community-oriented services, and the integration of new technologies—this represents a key point of divergence in the specializations offered. Iranian graduate programs lack independent specializations in emerging fields. In contrast, top global universities offer a broader range of specializations, including "Data Science," "User Experience," "Cybersecurity," "Geographic Information Systems," and "E-Commerce," which often exist as independent core disciplines rather than merely elective courses. Iranian master's curricula are mostly oriented around libraries and archives (5 out of 7 curricula), while the majority of master's curricula at the universities under study focus on data-information and technology-oriented topics. The "Information Management" specialization is the dominant specialization in Iranian master's programs, admitting students at 15 universities. It is worth noting that "Scientometrics" is a prominent specialization in Iran, but it is absent from the programs of the global universities examined.

Discussion and conclusions: The results of this study indicate that the evolution of specializations at global universities has rapidly aligned with technological advancements and the digital economy, while Iranian curricula have evolved in tandem with the world, albeit at a slower pace, and have preserved and updated some traditional specializations. Key recommendations for the development of curricula in Iran include: 1) establishing independent faculties of information

science, 2) creating new technical specializations tailored to labor market needs, 3) revising policy-making and delegating master's programs to universities, and 4) developing international collaborations and increasing emphasis on practical and project-based skills. This research provides a roadmap for the modernization of Iran's information science education system to better align with contemporary global standards and needs.

Keywords: Information Science, Information Science and Knowledge Studies, Education, Curriculum, Information Science Specializations, Graduate Education, Shanghai Academic Ranking of World Universities, Iran, Technology-Oriented Courses, Library-Oriented Courses, Bereday's Model